

תרומת מעשר, והרי גם לא שלחו על כך, אלא שבמה שנתן לו רשות לעשות כל מה שירצה בפירות, נכלל בזה נתינת רשות לתרום תרומת מעשר (עפ"י מנחת שלמה ח"ג קלג, ד).

(ע"ב) 'לא מיבעיא שומר שכר דלא הוי...' — כלומר, אילו נתן לו שכר על כך (עפ"י תוס' עירובין

פא: ד"ה שמא; ריטב"א. ומבואר שגם אם נטל שכר אינו 'שומר'.

ובתורא"ש [בד"ה לא מבעיא] נראה שמפרש אחרת, שלכך אין צריך לומר שאינו 'שומר שכר', משום שלא נטל שכר. אך נראה שאינו חולק לדינא, ואפילו נטל שכר אין כאן קבלת שמירה, אלא כנראה אין נוח לו לפרש בנוטל שכר, כי מהו דאמרינן 'לא מבעיא', מדוע דין זה פשוט יותר — לכך פירש בשאינו נוטל שכר.

דף נ

טעם שמחתם וחזרתם של תגרי לוד, לפי כל שלב ושלב במהלך הסוגיא — נתבאר בפירוט רב בתוס', בעל המאור ובמאירי.

'איבעיא להו פחות משתות לרבנן לאלתר הויא מחילה או בכדי שיראה לתגר או לקרובו. ואת"ל בכדי שיראה לתגר או לקרובו, מאי איכא בין שתות לפחות משתות — איכא, דאילו שתות ידו על העליונה רצה חוזר...' — ואם תאמר, הלא לרבי נתן (להלן בע"ב) בשתות המקח קיים ואין המתאנה יכול לחזור בו, ולדבריו הלא מוכח שפחות משתות לאלתר הויא מחילה, שאם לא כן מה חילוק יש בין פחות משתות לשתות. ואם כן, מדרבי נתן נשמע לבר פלוגתיה, רבי יהודה הנשיא, שהרי לא שמענו שנחלקו בדבר זה.

י"ל לפי שיש מקום להפוך הסברא, לשמוע מרבי נתן לר"י הנשיא לאידך גיסא; כשם שלרבי נתן שתות ופחות משתות אינם חלוקים אלא בדבר אחד, שזה מחילה לאלתר וזה בכדי שיראה לתגר, אבל בשניהם נקנה המקח, כמו כן נשמע לרבי יהודה הנשיא שאין חלוקים אלא בדבר אחד, וכיון שלדבריו בשתות יכול המתאנה לחזור מהמקח, אם כן נאמר שזהו החילוק היחיד בין שתות לפחות משתות, שבפחות משתות המקח קיים ובשתות רצה לחזור חוזר, אבל בשניהם השיעור זהה, בכדי שיראה לתגר — הלכך יש להסתפק (תור"פ ותורא"ש).

(ע"ב) 'זה וזה בכדי שיראה לתגר או לקרובו' — ודוקא בסוג אונאה של הדמים קבעו חכמים

פרק זמן זה לחזרה, אבל מום שנתגלה במקח, אפילו נמצא לאחר זמן רב, הרי זה מקח טעות ומחזיר המקח (רב האי גאון; רי"ף).

'לא שנו אלא לוקח אבל מוכר לעולם חוזר' — עד שיודמן לו כאותה סחורה שמכר וידע אם טעה אם לאו (רי"ף, עפ"י הגמרא בסמוך). ומזה יש ללמוד שאין המוכר יכול לחזור בו אלא מפני שאנו תולים שלא נתבררה טעותו עד עתה, אבל אם בא לחזור מפני שינוי השער — אין יכול לחזור. וכן אם הוזיל במכירתו יותר מכדי שהדעת נוטה, שניכר שמפני דחקו עשה כן כדי לקבל מעות לפי שעה — אין יכול לחזור, כי ידע ומחל (שו"ת הרא"ש קב, ד).

והרשב"א כתב לנטות מדברי הרי"ף [אלמלא שאמרה הרב ז"ל הייתי אומר...], שמדברי רב נחמן

משמע שהמוכר לעולם חוזר ולא רק עד שיוודע לו. שכיון שאינו יודע עד שיוודע לו מקח כזה, לא יכלו חכמים ליתן שיעור בדבר ולכך אמרו שחוזר לעולם, שלא תחלוק בשיעורין. (ונראה שבנידון שכתב הרא"ש, שניכר שבשעת המכירה ידע את המחיר והוויל, גם הרשב"א יודה שאינו חוזר. לא אמר אלא כשנודע לו לאחר המכירה, ומשום דלא פלוג רבנן).

אונאת ממון — הנהגות לקחים ורמזים

וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך — אל תונו איש את אחיו; —
 — '... אם לא ידקדק וישקול מעשיו הרבה, הנה תחת חטה יצא חוח, כי יעבור ונכשל בעוון ההונאה אשר הוזהרנו עליה ולא תונו איש את עמיתו. ואמרו ז"ל: אפילו לרמות את הגוי אסור... וכן אמרו: אין מפרכסין את הכלים הישנים שיראו כחדשים. אין מערבים פירות בפירות אפילו חדשים בחדשים, אפילו סאה בדינר...
 ואם תאמר בלבבך: ואיך אפשר לנו שלא להשתדל במשאנו ובמתננו לרצות את חברנו על המקח ועל שויו? — חילוק גדול יש בדבר: כי כל מה שהוא להראות את הקונים אמיתת טוב החפץ ויפיו — הנה ההשתדלות ההוא טוב וישר, אך מה שהוא לכסות מומי חפצו, אינו אלא אונאה ואסור. וזה כלל גדול באמנות המשא והמתן (מסילת ישרים פרק יא).

— ... או יאמר: וכי תמכרו ממכר לעמיתך — יהא הממכר ההוא באופן שתשער שאו קנה — אילו היית צריך לקנות אותו הממכר, היית קונהו מיד עמיתך. ולא שאילו היית אתה הקונה, לא היית קונהו באותו השער. שהוא ענין ואהבת לרעך כמוך בעצם. ועל ידי זה ודאי לא תונו איש את אחיו. כי המדקדק לבלתי מכור לחבירו כי אם בשער שהיה הוא קונה אותו, מובטח לו שלא יאנה אותו (ר"מ אלשיך הקדוש — בהר).

'... וכן מה שאמרו במס' בבא מציעא שאונאת עכומ"ז מותר דכתיב ולא תונו איש את עמיתו. דבר זה מדבר כאשר אדם מוכר דבר לחבירו ונמצא שנתאנה בשתות, צריך להחזיר לו. אע"ג שלא ידע המוכר בעצמו בשעה שמכר, כי מכל מקום צריך להחזיר לו האונאה כשנודע לו שנתאנה, כמו שהוא מפורש ומבואר בדברי חכמים.
 ודבר זה הרחקה יתירה וחומרא גדולה מה שאינו נמצא במשפט האומות, שמשפט בני אדם כיון שקנה, אע"ג שנתאנה אין צריך להחזיר לו, והתורה החמירה כמו שנמצא בפירוש, ודוקא שהוא עמיתו בתורה ובמצוה והוא רעהו.

(באר הגולה — ז. ע"ע: מאירי — להלן נט: וראה במאמרי הגרמ"צ נריה — תחומין ח"ב עמ' 215).
 וע' חזו"א תמורה לד, ג (מובא להלן נו) שלולא פרשת אונאה, גם ביתר משתות לא היה המקח בטל, שהשומא אינה דבר המוכרע לעולם.

'ענין סמיכת פרשת אונאה לשמיטה — הגם דכתיב מעט השנים תמעט וכו', עם כל זה עיקר אונאה אינו דוקא בענין השמיטין? אבל באמת עיקר 'אל תונו' הוא כדי להיות בני ישראל באחדות, כמו שאמרו חז"ל שאונאת דברים גם כן בכלל. והנה מצות השמיטה אינה מצוה

פרטית, אלא כפי האחדות שיש בבני ישראל יכולין לקיים זאת המצוה. כמו שאמרו 'בזמן שכל יושביה עליה' וכו'... לכן על ידי האחדות באין לשביתת שמיטה...
ולכן חרב המקדש על ידי שנאת חנם, ועל ידי ביטול שמיטין ויובלות — כי הכל ענין אחד כנ"ל (שפת אמת — בהר).

'כמה גדול המשא ומתן באמונה בלי אונאה בלי רבית ובמאזני צדק, שהתורה ייחודה לענין זה כמה וכמה פרשיות. ואמר צדיק גדול אחד: רצונך לידע כמה גדול משא ומתן באמונה — מקל וחומר אתה למד: ומה מי שעוסק בתורה באותן הפרשיות של מקח וממכר או לומד במשנה 'המחליף פרה בחמור' וכיוצא בכך — שכרו מרובה וחשוב בעיני המקום שהרי עוסק בתורה, כל שכן אדם שהוא מחליף ממש או עוסק בכל משא ומתן אחר וכל מה שעושה הכל עפ"י התורה, אין צריך לומר כמה היא נחשבת עבודה גדולה לפני המקום!
(מספר הפרשיות — בשם הבעש"ט)

ויבן עשו את הבכרה — פירוש, מכבר היה מבוזה אותה, ועל כן לקחה יעקב ממנו. ונמצא בספר ר' יהודה החסיד: מכאן אתה למד, שאם יש ביד רשע ספר-תורה או מצוה אחרת, דמותו לצדיק לרמותו וליטלו ממנו (דעת זקנים מבעלי התוספות — בראשית כה, לד).

ולא תונו איש את עמיתו, ויראת מאלקיך... — איש את עמיתו ויראת — סופי תיבות שתות, לומר לך שאונאה עד שתות (ר"ח פלטיאל וע"ש; בעל הטורים — בהר).
על ענין שיעור 'שתות' — ע' דובר צדק, עמ' 15.

דף נא

'אלא אי אמרת מוכר נמי כלוקח דמי מאי נפקא להו מינה, כי היכי דעבדי ליה רבנן תקנתא ללוקח הכי נמי עבדי ליה רבנן תקנתא למוכר...' — ואם תאמר, לפי מה שעלה עכשו על דעת המקשה שהטעות מצויה גם לתגרי לוד, מדוע שמחו מעיקרא ומדוע חזרו בהם, הלא כל הטבה לצד מסוים, בפעם אחרת יכולה היא להיות הרעה לו? ויש לומר שסבר פחות משליש לרבי טרפון כפחות משתות לרבנן וחזור בכדי שיראה לתגר או לקרובו, ולכן שמחו תגרי לוד משום שמכרם קיים ואין יכולים הלוקחים לחזור בהם לאחר זמן (רמב"ן ועוד. ועתור"פ).

'שדריה לקמיה דרב נחמן, אמר ליה: לא שנו אלא לוקח אבל מוכר לעולם חוזר. מאי טעמא... עד דמתרמי ליה זבינתא כזבינתיה וידע אי טעה אי לא טעה' — ואף על פי שאותו אדם ידע על אונאתו מקודם לכן וכבר נתיאש — יש לומר שהואיל וסבר שאין יכול לתובעו, הרי זו כמחילה בטעות ואינה מחילה. (כן י"ל לדעת הרי"ף הנ"ל. ואילו הרשב"א הוכיח מכאן שמוכר חוזר לעולם אפילו ידע על טעותו. וכנראה סבר שיאשו מועיל הגם שהיה בדעה מוטעית. וכבר דנו האחרונים בדן יאוש בטעות. וע"ע אילת השחר).

'אבל מוכר דאבודי קא מוכר דאמרי אינשי זבין אוביד' — אף על פי שהפרשה מדברת בתגר

נתקיירו החפצים. אלא בשעת הזול ראה והכיר ושתק עד עכשיו וכבר מחל (רמב"ן נא.).
מכר דבר שאין במינו שינוי, כגון פלפלין וכד' — כתב הרמב"ם (מכירה יב, ב) שאין יכול
לחזור בו אלא עד כדי שישאל על השער שבשוק בלבד. ואין כן דעת הרשב"א.
כתב הרא"ש (ע' בשו"ת קב, ד): בכל מקרה שניכר הדבר שידע המוכר במחיר — אינו חוזר,
שהרי ידע ומחל.

דפים מט — נא

קטז. מה הדין במקרים הבאים?

א. נתאנה המוכר או הלוקח בשתות.

ב. נתאנו ביותר משתות.

ג. נתאנו בפחות משתות.

א. לסתם מתניתין, מי שנתאנה שתות — ידו על העליונה, רצה אומר תן לי מעותי רצה אומר תן לי
מה שהוניתני. והסיקו רבא (הרמב"ן גרס: רבי אבא) ורב אשי שכן היא דעת רבי יהודה הנשיא בברייתא.
אבל רבי נתן אומר: קנה ומחזיר אונאה, ואין ביד המתאנה לחזור בו מהמקח.
לפירוש רבי אלעזר, לתנא דמתניתין כל המתאנה ידו על העליונה, בין מוכר בין לוקח. ואילו לרבי
יהודה הנשיא, רק המוכר שנתאנה ידו על העליונה. ולרבה (וי"ג: רבא. ע' בראשונים), לסתם מתניתין
ולרבי נתן, כל המתאנה ידו על העליונה, בין מוכר בין לוקח. ולרבי יהודה הנשיא, המוכר בלבד ידו
על העליונה כשנתאנה.

לדברי רבי טרפון, אונאת שתות — מחילה היא.

פסק רבא להלכה: שתות — קנה ומחזיר אונאה.

א. הלכה כרבא. לפרש"י רי"ף רמב"ן ר"ן רא"ש וריטב"א, נקט רבא כרבי נתן ודלא כסתם
מתניתין [לפי שר"נ דייני ויורד לעומק הדין (להלן קיז)]. וגם מסתבר לרבא טעמו, שחייב
לקיים המקח ואין ביד המתאנה לחזור בו, אלא שתובע החזר האונאה. [ומותר לו להשתמש
בחפץ בינתיים, שהרי על כרחו קנאו, ושלו הוא. עפ"י ריטב"א].

ואילו רבנו תם מפרש שרבא נקט כסתם מתניתין שיד המתאנה על העליונה, רצה חוזר
רצה מחזיר אונאה. והלכה כסתם משנה. [וכן היא דעת רב חסדא, רבו של רבא בב"ב פג
— עפ"י רא"ש ותור"פ. אך י"א ששם שונה לפי שהוקר לבסוף ונעשה ביטול מקח].

ב. אין חילוק בין מאנה במזיד או בשוגג, לעולם חייב לשלם (רמב"ם מכירה יב, א).

ג. משמע מדברי התוס' (נב. ד"ה אמר) שאונאה בשתות מותרת אם בדעתו להחזיר לו האונאה
(נתייה"מ רכו סק"ב. וע' איה"ש להלן נב. על רד"ה בסלע, שצדד התר בדעתו להחזיר רק בפחות משתות.
וצ"ע).

ב. נתאנה המוכר או הלוקח ביותר משתות — בטל מקח (ואפילו אם רוצה המאנה להחזיר אונאה, רשאי
המתאנה לסרב. מפרשים). והסיק רבא, וכן תניא בברייתא: עד בכדי שיראה לתגר או לקרובו, אבל
לאחר שעבר זמן זה שוב אין הלוקח חוזר. ומה בין שתות ליתר על שתות? — שבשתות מי שנתאנה
חוזר ואילו יתר על שתות שניהם חוזרים. [ולרבי נתן, בשתות קנה המקח בעל כרחו כנ"ל, וביתר
השתות בטל מקח].

א. אם המתאנה אינו תובע החזר אונאתו מן המאנה — לדעת הריב"ם, רז"ה, ריטב"א, רמב"ן ורשב"א (בב"ב פג:), אין המאנה יכול לבטל המקח. (וכן כתב בספר החינוך (שלו). וכן נראית לכאורה דעת הרמב"ם — מכירה יב, ד וכמוש"כ הכס"מ ועוד).

ואילו מהתוס' להלן (נו. ד"ה יצא) מבואר שאף באופן זה יכול המאנה לחזור בו מהמקח (ונראה שכן נקטו בתירוץ הראשון כאן). וכך היא דעת רבנו יונה, (מזבאת ברא"ש ב"ב פ"ה יד; טור ורמ"א חו"מ רכז, ג), שכל זמן שהמתאנה יכול לבטל המקח ביתר על שתות, גם המאנה יכול לבטל. (יש מי שהשוה דעת הרמב"ם עם רבנו יונה, ובאר שבסתם המאנה יכול לבטל, מפני שהמתאנה עומד לחזור בו. רק אם המתאנה נתרצה בפירושי, נגמר המקח. ע' בחדושי ר' מאיר שמחה ב"ב פג). וכשנתרצה המתאנה הוברר שהמקח חל מעיקרא, הלכך אם קידש הלוקח [והוא המאנה] אשה, אם אח"כ נתרצה המתאנה, חלו הקדושים למפרע ואי אפשר לבטלם (כן נקט לעיקר בנתיבות המשפט רכו"מ סק"א, וכד' הסמ"ע. וכ"ש באונאת שתות, גם למ"ד יד המתאנה על העליונה, אם לא חזר בו, חל המקח מעיקרא. וכ"ש למ"ד קנה ומחזיר אונאה. ואולם ע' בחדושי הגרנ"ט קסג. וצ"ע).

וישנה דעה הסוברת שלהלכה אין אומרים שניהם חוזרים אלא המתאנה בלבד, שלא נאמר בגמרא שניהם חוזרים אלא כדיחוי בעלמא. (ע' בעה"מ בשם י"א. ודחה זאת).

ב. נשתמש הלוקח בחפץ; אם קודם שנודעה לו אונאתו — חוזר. ואם לאחר שנודע לו נשתמש — הרי מחל בכך אונאתו. אבל אם הכיר אונאתו והודיע למוכר ואחר כך נשתמש — לא מחל אונאתו אבל חייב לשלם למוכר מה שנשתמש או מה שהפסיד בשימוש, אם רצה לבטל את המקח (ריטב"א).

ג. רק באונאה בדמים נתנו חכמים זמן חזרה בכדי שיראה לתגר, אבל נמצא מום במקח עצמו, אפילו מצאו לאחר זמן רב — מקח טעות הוא (רב האי גאון; רי"ף). ובלבד שלא נשתמש בו לאחר שנמצא המום, אבל אם נשתמש בו — הרי מחל ואין יכול להחזיר (רמב"ם מכירה טו, ג).

ד. כיום שמוצרים רבים אין להם מחיר קבוע, ומחיריהם שונים מאד מחנות לחנות, מסתבר ששיעורי אונאה נשתנו ביחס לרוב המוצרים. ואולם עצם איסור אונאה בהפקעת מחירים ודאי שייך גם כיום, וכגון מוכר שלוקח סכום מופקע ממנו שאינו מבין במחירים. ויתכן שבמוצרים מסויימים נשאר שיעור שתות שקבעו חז"ל (ע' זעלהו לא יבול' ח"ב עמ' רנט). לרבי טרפון, אונאה של שתות ומעלה עד שליש — דינה כדין אונאת שתות לחכמים.

ג. פחות משתות — מחילה. [ולרבא (נב.), רבי מאיר ורבי יהודה חולקים על שיעור שתות, כמובא לעיל]. ונסתפקו בגמרא האם לאלתר היא מחילה או רק לאחר שיעבור זמן בכדי שיראה לתגר או לקרובו [ובתוך הזמן הזה יכול לתבוע החזר אונאתו, אבל אין בידו לחזור מן המקח, בשונה מאונאת שתות לרבי נתן]. ומסקנת רבא (כפי שפרשו הראשונים) שהמחילה לאלתר.

א. הרא"ש נסתפק האם אונאה פחות משתות מותרת לכתחילה, כי כן דרך מקח וממכר שלפעמים הלוקח חפץ בדבר זה ומוסיף דמים על שוויו, וכן המוכר פעמים שמוזיל המחיר. או שמא לכתחילה אסור להונות מדאורייתא, אלא שאם אונה אמרו חכמים שדעת בני אדם למחול על פחות משתות באונאת מקח — ז'ירא שמים יצא ידי כולם'. והרמב"ן (ויקרא כה, טו) כתב שאסור להונות אף בפחות משתות (וכ"כ בתשב"ץ ח"ג קנא). ואין כן דעת בעל ספר החינוך (סוף שלו).

- ב. דבר שמחירו קצוב וידוע, נראה שאפילו פחות משתות יש בו אונאה (עפ"י מחנה אפרים אונאה ז — עפ"י ד הגמרא בב"ב צה, הרא"ש בפרקנו ורש"י בקדושין פרק ב).
- ג. האומר לחברו מכור לי נכסך בחפץ זה ששוה כך וכך, ונמצא שוה פחות, אפשר שאם אינו פחות ממה שאמר בכדי שתות — הרי זו מחילה. וכן הדין באומר לאשה התקדשי לי בחפץ זה ששוה כך וכך. וצריך עיון (עפ"י אבני מלואים לא סק"א — בדעת רש"י).

דף נא

- ק"ז. א. האם יש חילוק בדין אונאה בין לוקח שנתאנה למוכר, בין הדייט לתגר, ובין מכירת סחורה למכירת בעל הבית כלי תשמישו או תכשיטיו?
- ב. חפץ ששוה חמש והמוכר אמר למכרו בשש, והיה מוכן למכרו אף בפחות מעט, והלוקח ידע על כך ואמר לעצמו אתן לו שש כדי שאתבענו אחר כך להחזיר אונאתי — האם יש לו אונאה?
- ג. האומר לחברו 'על מנת שאין לך עלי אונאה'; 'ע"מ שאין בו אונאה' — מה הדין?
- ד. מה דינו של הנושא ונותן באמנה לענין אונאה?
- א. אחד הלוקח ואחד המוכר יש להם אונאה (וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך — אל תונו. שאם טעה המוכר ובא למכרו פחות משויו — אסור לקנות ממנו א"כ אומר לו בפירוש כך הוא שוה. בה"ג).
- כשם שאונאה להדייט כך אונאה לתגר. רבי יהודה אומר: אין אונאה לתגר. ופירש רב נחמן בשם רב [ותניא כוותיה], בספסר הקונה ומוכר וידוע כמה שוה המקח, ובהזולתו מחל ללוקח לפי שנצרך למעות מזומנים. רב אשי פירש דברי רבי יהודה שהתגר אינו בתורת אונאה — כלומר אפילו פחות מכדי אונאה חוזר (אם נתאנה, שחיי תלויים בכך ותקנו לו שיחזור. רש"י).
- אף על פי שהאמוראים מפרשים דברי רבי יהודה — אין הלכה כמותו, שכן דרך אמוראים לפרש דברי התנאים, אף אותם שאין הלכה כמותם (רא"ש).
- בעל הבית המוכר כלי תשמישו או תכשיט [להוציא כגון בעלי בתים האורגים וריעות למכירה. וכן הדין לשאר סחורה העומדת לימכר. ראשונים] — אין עליו תביעת אונאה, שחביבים עליו כליו ואינו מוכרם אלא ביוקר (וכאילו פירש ואמר כלי זה שאני מוכרו בכך וכך, יודע אני שהוא שוה פחות. רש"י). כן אמרו רבי אלעזר ורב דימי. וכן הורו למעשה רב חסדא ורבא.
- א. כתבו התוס': דוקא שתות, אבל ביותר משתות — אף בבעל הבית יש אונאה. וכן עשה ר"י מעשה (רא"ש. וכן פסק בתשובה קב, ג). אבל הרמב"ן הרשב"א והר"ן כתבו [בשם גאון] שלוקח מבעל הבית אין לו אונאה ולא ביטול מקח.
- ב. דין זה אמור רק אם מכיר בו הלוקח שהוא בעל הבית, אבל אינו מכירו, או כגון שמכר על ידי סרסור — יש עליו תביעת אונאה (רא"ש).
- ג. אין חילוק מחמת מה מוכר בעל הבית את כליו, אם מחמת דחק מועט או מרובה, או מסיבה אחרת (עפ"י שו"ת הרא"ש קב, ג).
- ד. נתאנה בעל הבית המוכר כליו — יש לו אונאה. וכן בעל הבית הלוקח כלים, לעולם יש בו אונאה (עפ"י תוס' רמב"ן ועוד).